

ks. Wojciech Góralski
Wydział Prawa Kanonicznego UKSW

**List okólny *Inter munera* Najwyższego Trybunału Sygnatury
Apostolskiej w sprawie stanu i działalności Trybunałów
z 30 lipca 2016 r.**

Treść: Wstęp. 1. Kontekst eklezjologiczny reformy procesu małżeńskiego z 2015 roku. 2. Sposoby realizacji informacji poprzez składanie relacji rocznej Trybunałów. 3. Działania Sygnatury Apostolskiej po otrzymaniu rocznej relacji od poszczególnych Trybunałów. 4. Formularze relacji rocznych o stanie i działalności Trybunałów. Zakończenie

Wstęp

Stosownie do kan. 1445 §3, n. 1 KPK oraz art. 121 i 124 Konstytucji apostolskiej *Pastor bonus* Jana Pawła II¹, a także art. 32 i 35 i tytułu V (*De administrativa ratione procedendi*) Prawa własnego Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej (nadanego przez Benedykta XVI)², do kompetencji wymienionego Trybunału Apostolskiego należy m.in. czuwanie nad prawidłowym wymiarem sprawiedliwości w całym Kościele. Obowiązek ten został usankcjonowany

¹ IOANNES PAULUS II, *Constitutio apostolica „Pastor bonus”* (28.06.1988), AAS 80 (1988), s. 891-892.

² BENEDICTUS XVI, *Litterae apostolicae motu proprio datae „Antiqua ordinatione”* (21.06.2008), *Lex propria Supremi Signaturae Apostolicae Tribunalis*, AAS 100 (2008), s. 521-522 i 535-538.

już w Konstytucji apostolskiej *Regimini Ecclesiae universae* Pawła VI³, uprzednio zaś należał do Kongregacji ds. Dyscypliny Sakramentów⁴.

Przyjmując nową kompetencję, Sygnatura Apostolska wydała w dniu 28 grudnia 1970 roku List okólny w sprawie stanu i działalności Trybunałów kościelnych, do którego dołączono schemat rocznej relacji o stanie i działalności każdego Trybunału⁵.

Gdy od momentu wydania wymienionego Listu okólnego miało 46 lat, i gdy w międzyczasie dokonało się w Kościele wiele zmian i innowacji, m.in. w jego prawie i strukturze, zwrócono uwagę na konieczność poddania rewizji owych norm i schematu relacji dla Trybunałów.

Wyrazem troski Sygnatury Apostolskiej o dostosowanie dotychczasowych regulacji w zakresie kontroli nad funkcjonowaniem Trybunałów kościelnych w świecie do nowych warunków jest List okólny tegoż Trybunału z 30 lipca 2016 roku⁶. Zawarte w nim regulacje uwzględniają zmianę kanonów KPK i KKKW w obszarze spraw o nieważność małżeństwa, dokonaną Motu proprio Franciszka: *Mitis Iudex Dominus Iesus*⁷ i *Mitis et misericors Iesus*⁸.

³ PAULUS VI, *Constitutio apostolica „Regimini Ecclesiae universae”* (15.08.1967), AAS 59 (1967), s. 921.

⁴ Zob. *Litterae circulares „In Plenariis”* (01.07.1932), AAS 24 (1932), s. 272-274. W dniu 24 maja 1939 roku w Kongregacji Dyscypliny Sakramentów ustanowiono specjalny urząd (*Officium vigilantiae*).

⁵ SUPREMUM SIGNATURAE APOSTOLICAE TRIBUNAL, *Litterae circulares de statu et activitate Tribunalium* (28.12.1970), AAS 63 (1971), s. 480-486; Zob. także SUPREMUM SIGNATURAE APOSTOLICAE TRIBUNAL, *Normae pro Tribunalibus interdioecesanis vel regionalibus aut interregionalibus* (28.12.1970), AAS 63 (1971), s. 486-492.

⁶ SUPREMUM SIGNATURAE APOSTOLICAE TRIBUNAL, *Litterae circulares „Inter munera”* (Prot. N. 51716/16 VT) *de statu et activitate Tribunalium* (30.07.2016) AAS 108 (2016), s. 948-953.

⁷ FRANCISCUS, *Litterae apostolicae motu proprio datae „Mitis Iudex Dominus Iesus”* (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 959-960; Tekst polski: FRANCISZEK, *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”, reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa. List apostolski motu proprio „Mitis et misericors Iesus”, reformujący kanony Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich dotyczące spraw o orzeczenie nieważności (tekst łacińsko-polski)*, Tarnów 2015.

⁸ FRANCISCUS, *Litterae apostolicae motu proprio datae „Mitis et misericors Iesus”* (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 946-957.

Niewątpliwie, zmiany wprowadzone do ustawodawstwa kościelnego przez wymienione dokumenty Franciszka, choćby zniesienie dwuinstancyjności czy wprowadzenie procesu skróconego przed biskupem, z natury rzeczy wymagają uwzględnienia przez Sygnaturę Apostolską w jej zadaniach kontrolnych w stosunku do Trybunałów niższych stopni jurysdykcji⁹.

List okólny Sygnatury Apostolskiej składa się z trzech części. W pierwszej ukazany jest kontekst eklezjologiczny, w którym dokonana została ostatnia reforma procesu małżeńskiego. W części drugiej wskazano konkretne sposoby, w których można realizować właściwą informację (roczną relację Trybunałów). Wreszcie część trzecia została poświęcona opisowi tego, co się zdarza w następstwie przedstawienia Sygnaturze Apostolskiej rocznej relacji poszczególnych Trybunałów.

Do Listu okólnego dołączono trzy formularze (schematy) dotyczące tejsze relacji¹⁰.

1. Kontekst eklezjologiczny reformy procesu małżeńskiego z 2015 roku

Jak stwierdza się w Liście okólnym, wśród podstawowych kryteriów najnowszej reformy prawa procesowego uderza nowa i zarazem dawna zasada pierwotnego wykonywania funkcji sędziowskiej przez biskupa w Kościele partykularnym. Przypomina ją Franciszek, gdy stwierdza: „Aby postanowienia Soboru Watykańskiego II zostały ostatecznie zastosowane w praktyce w tak ważnej kwestii, postanowiono wyraźnie stwierdzić, że biskup osobiście w swoim Kościele, w którym jest ustanowiony pasterzem i głową, tym samym jest sędzią

⁹ Zob. P. BIANCHI, *Supremum Signaturae Apostolicae Tribunal: Lettera circolare „Inter munera” sullo stato e l’attività dei tribunali (30 luglio 2016)*, „Monitor Ecclesiasticus” 131 (2016), nr 2, s. 222.

¹⁰ Part I – Tribunal – Ministers and Advocates; Part II – The Activity of the Tribunal in the First Instance; Part III – The Activity of the Tribunal in the Second Instance.

wobec wiernych, którzy zostali mu powierzeni”¹¹. Odnosi się to nie tylko do *processus brevior*, który – jak należy się spodziewać, mając na uwadze wymogi nowego kan. 1683 KPK – nie będzie inicjowany zbyt często, lecz także do czuwania biskupa nad poprawnym wymierzaniem sprawiedliwości we własnym Kościele partykularnym¹². Przypominali o tym kilkakrotnie papieże w swoich przemówieniach do Roty Rzymskiej¹³.

¹¹ FRANCISZEK, *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, dok. cyt., s. 11; Kan. 381 §1 KPK deklaruje: „Biskupowi diecezjalnemu w powierzonej mu diecezji przysługuje wszelka władza zwyczajna, własna i bezpośrednia, jaka jest wymagana do wykonywania jego pasterskiego urzędu, z wyłączeniem tych spraw, które na mocy prawa lub dekretu papieża są zarezerwowane najwyższej lub innej władzy kościelnej”; zwrot „wszelka władza” oznacza władzę ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą. Potwierdza to kan. 391 § 1 KPK stanowiąc: „Obowiązkiem biskupa diecezjalnego jest rządzenie powierzonym mu Kościołem partykularnym: z władzą ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą, zgodnie z przepisami prawa”. W § 2 tegoż kanonu zaznaczono, że „władzę sądowniczą [biskup wykonuje – W.G.] przez wikariusza sądowego i sędziów, według przepisów prawa”. Należy przywołać ponadto kan. 1419 §1 KPK, który stanowi: „W każdej diecezji i dla wszystkich spraw, wprost przez prawo niewyjętych, sędzią pierwszej instancji jest Biskup diecezjalny, który może wykonywać władzę sądowniczą osobiście lub przez innych [...]”.

¹² Zob. KONGREGACJA BISKUPÓW, *Dyrektorium „Apostolorum successores” o pasterskiej posłudze biskupów* (22.02.2004), w: W. KACPRZYK, M. SITARZ (red.), *Ustrój hierarchiczny Kościoła. Wybór źródeł*, Lublin 2006, n. 68 i 180; PONTIFICIUM CONSILIIUM DE LEGUM TEXTIBUS, *Instructio, 25 ian. 2005, Romae, ex aed. Consilii, Instructio servanda a tribunalibus dioecesis et interdioecesis in pertractandis causis nullitatis matrimonii*, Civitas Vaticana 2005; Tekst dokumentu w jęz. łacińskim i w jęz. polskim, w: T. ROZKRUT (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, Sandomierz 2007, art. 38 §4.

¹³ Zob. m.in. IOANNES PAULUS II, *Allocutio ad Rotae Romanae Tribunal anno iudiciali inneunte* (29.01.2005), AAS 97 (2005), s. 165; Nadzór biskupa diecezjalnego może być tutaj rozumiany w dwojakim znaczeniu: przede wszystkim doktrynalnym, a więc wyrażającym się w trosce o to, by decyzje jego trybunału były zgodne z doktryną kościelną (właściwa wizja antropologiczna małżeństwa); następnie w znaczeniu czujności dotyczącej również skuteczności funkcjonalnej wymiaru sprawiedliwości, z zapewnieniem odpowiednich struktur i właściwego personelu (przygotowanie do pełnionych funkcji, liczebność i oddanie posłudze).

Dla ścisłego i naturalnego węzła wspólnoty między biskupami i Biskupem Rzymskim, następcą św. Piotra, czytamy w Liście okólnym, funkcja sędziowska biskupów w ich Kościołach partykularnych jest nierozłącznie związana z zadaniem Biskupa Rzymskiego umacniania funkcji biskupów i wspierania ich; w rzeczywistości ci ostatni, jak to potwierdza się w obu Listach apostołskich (*Mitis Iudex Dominus Iesus* i *Mitis et misericors Iesus*), razem z Biskupem Rzymskim dzielą zadanie Kościoła, tj. „ochrony jedności w wierze i w dyscyplinie dotyczącej małżeństwa, które jest podstawą i źródłem pochodzenia rodziny chrześcijańskiej”¹⁴.

Z tego zadania papieskiego, głosi dokument Sygnatury Apostolskiej, wypływa obowiązek tejże Sygnatury właśnie zaradzania temu, by sprawiedliwość była w całym Kościele właściwie administrowana. To powierzone sobie zadanie, Najwyższy Trybunał, chciał i chce wykonywać „nie przez koncentrowanie na sobie wszelkich powinności, lecz poprzez niesienie braterskiej pomocy Trybunałom Biskupim, rozproszonym po całej ziemi, i poprzez świadczenie im posługi dla dobra dusz we właściwym administrowaniu sprawiedliwości”¹⁵.

2. Sposoby realizacji informacji poprzez składanie relacji rocznej Trybunałów

W części tej dokument Sygnatury Apostolskiej wskazuje konkretne sposoby, poprzez które może być urzeczywistniana właściwa informacja o stanie i działalności Trybunałów. Podkreślono tutaj, że

¹⁴ FRANCISZEK, *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, dz. cyt., s. 9.

¹⁵ „[...] hoc Supremum Tribunal exinde fungi voluit et vult «non ea mente omnia ad se unum referat, sed ut fraternum auxilium Tribunalibus Episcoporum afferat, et eisdem, per orbem terrarum dispersis, in bonum animarum servitium praestet per rectam iustitiae administrationem». SUPREMUM SIGNATURAE APOSTOLICAE TRIBUNAL, *Litterae circulares „Inter munera”*, dz. cyt., s. 950; Cytat zawarty w tym tekście pochodzi z dokumentu: SUPREMUM SIGNATURAE APOSTOLICAE TRIBUNAL, *Litterae circulares de de statu et activitate Tribunalium* (28.12.1970), AAS 63 (1971), dz. cyt., s. 482.

wykonywanie z troską zadania dotyczącego wymiaru sprawiedliwości wymaga, co jest czymś oczywistym, znajomości i informacji dostępnych zarówno Biskupom Moderatorom, jak i Sygnaturze Apostolskiej o stanie i działalności Trybunałów¹⁶.

Pada następnie zdecydowane polecenie, skierowane do wszystkich i poszczególnych trybunałów: diecezjalnych czy eparchialnych, międzydiecezjalnych czy międzyeparchialnych, tak Kościoła Łacińskiego, jak i kościołów Wschodnich, wysyłania każdego roku relacji o stanie i działalności trybunału, podpisanej przez wikariusza sądowego, stosownie do załączonego schematu¹⁷.

Formularz, znaczone w Liście okólnym, powinien być uważnie i dokładnie wypełniony, a więc zredagowany w trzech egzemplarzach, z których pierwszy winien być przekazany Biskupowi Moderatorowi, drugi Sygnaturze Apostolskiej, trzeci natomiast ma być zachowany w Archiwum Trybunału. Egzemplarz przeznaczony dla Sygnatury Apostolskiej należy przysyłać do tegoż Trybunału każdego roku, w miesiącu styczniu (za poprzedni rok), w zależności od przypadku, drogą elektroniczną, przez pocztę zwykłą lub dyplomatyczną;

¹⁶ Mówił o tym Benedykt XVI w przemówieniu ogłoszonym 4 lutego 2011 roku do uczestników Sesji Plenarnej Sygnatury Apostolskiej. Odwołując się do Prawa własnego wymienionego Trybunału, Ojciec Święty powiedział, że istnieje obowiązek zbierania odpowiednich informacji o stanie i aktywności trybunałów lokalnych oraz sporządzania rocznych sprawozdań, które każdy trybunał jest obowiązany wysyłać do Sygnatury Apostolskiej. Zgromadzone dane powinny być porządkowane i przetwarzane. Papież zauważył również, że ważny jest wybór sposobu dokonania właściwej oceny zasobów ludzkich i instytucjonalnych w trybunałach lokalnych. Znaczące jest również stałe wykonywanie funkcji przez moderatorów trybunałów diecezjalnych i międzydiecezjalnych, do których należy instytucjonalnie bezpośrednia odpowiedzialność za wymiar sprawiedliwości. Chodzi o działanie skoordynowane i wytrwałe, skierowane przede wszystkim ku zapewnieniu wiernym właściwego wymierzania sprawiedliwości, szybkiego i skutecznego. BENEDICTUS XVI, *Allocutio ad Plenariam Sessionem Supremi Tribunalis Signaturae Apostolicae* (04.02.2011), AAS 103 (2011), s. 116.

¹⁷ SUPREMUM SIGNATURAE APOSTOLICAE TRIBUNAL, *Litterae circulares „Inter munera”*, dz. cyt., s. 951.

możliwe jest ponadto składanie egzemplarza w Kancelarii Sygnatury Apostolskiej¹⁸.

Innowacją w stosunku do poprzedniego Listu okólnego Sygnatury Apostolskiej (z 28 grudnia 1970 roku) jest wprowadzenie obowiązku przekazywania relacji rocznej również do Biskupa Moderatora. W ten sposób zaakcentowano odpowiedzialność biskupów w sferze wymiaru sprawiedliwości; można też powiedzieć, że w ten sposób biskupi mogą się poczuć współodpowiedzialni (w jakiejś mierze) za relację trybunału (diecezjalnego czy międzydiecezjalnego)¹⁹.

Gdy chodzi o zawartość rocznego sprawozdania, to dotyczy ona istotnych informacji z zakresu stanu i aktywności trybunału, co też uwzględnia schemat sprawozdania. List okólny dopuszcza ponadto, by wikariusz sądowy dołączył do sprawozdania sporządzonego według schematu swoje uwagi dotyczące innej tematyki, a więc nieobjętej punktami sprawozdania. Tematyka ta została w dokumencie wskazana w sześciu punktach, przy czym zaznaczono, iż chodzi w nich o obszary ważne „w szczególności”, co oznacza, że wolno również formułować uwagi odnoszące się do innych zagadnień.

Dokument określa następujące dziedziny, które – „w szczególności” – mogą być przedmiotem uwag wikariusza sądowego:

1. uprzednie dochodzenie duszpasterskie (przedprocesowe), o którym mowa w art. 2-5 *Ratio procedendi* (Zasady proceduralne), dołączone do Listów apostolskich Franciszka: *Mitis Iudex Dominus Iesus* i *Mitis et misericors Iesus*²⁰;
2. siedziby peryferyjne (w stosunku do siedziby trybunału) przeprowadzania dochodzenia i ich organizacja;
3. ewentualne zmiany wprowadzone do norm partykularnych (np. w regulaminie trybunału);

¹⁸ TAMŻE.

¹⁹ P. BIANCHI, *Supremum Signaturae Apostolicae Tribunal*, dz. cyt., s. 224.

²⁰ FRANCISZEK, *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, dz. cyt., s. 35-36.

4. normy przyjęte i stosowane w przedmiocie kosztów procesowych, honorariów dla adwokatów i *gratuitum patrocinium*²¹;
5. formacja pracowników trybunałów i inicjatywy lokalne dotyczące zarówno ich stałej formacji, jak i tytułów akademickich, które powinni uzyskać²²;
6. poważniejsze kwestie, które pojawiają się trybunałach w materii sądowniczej²³.

W omawianej części zwraca się następnie uwagę, iż w schemacie sprawozdania powinno się wzmiankować o wyrokach wydanych w procesach skróconych przed biskupem, który w ten sposób wykonuje swoją władzę sądowniczą, gdyż proces małżeński skrócony – według obowiązujących norm – jest ściśle powiązany z trybunałem diecezjalnym lub eparchialnym albo międzydiecezjalnym lub międzyeparchialnym²⁴.

3. Działania Sygnatury Apostolskiej po otrzymaniu rocznej relacji od poszczególnych Trybunałów

Po otrzymaniu i przestudiowaniu przez Sygnaturę Apostolską sprawozdania nadesłanego przez dany Trybunał rozpoczyna się dialog między Sygnaturą a Moderatorem tego Trybunału. Wymieniony

²¹ Zob. kan. 1649 KPK i kann. 1334-1336 KKKW.

²² W szczególności powinno chodzić o formację tych, którzy pełnią w trybunałach znaczące funkcje: sędziów, promotora sprawiedliwości czy obrońcy wężła małżeńskiego. Formacja ta powinna być potwierdzona uzyskaniem tytułów akademickich. Te jednak nie gwarantują automatycznie posiadania innych przymiotów koniecznych dla pracownika trybunału – takich, jak: obiektywizm, bezstronność, zrównowazenie emocjonalne, pracowitość i staranność. Zob. P. BIANCHI, *Supremum Signaturae Apostolicae Tribunal*, dz. cyt., s. 225-226.

²³ SUPREMUM SIGNATURAE APOSTOLICAE TRIBUNAL, *Litterae circulares „Inter munera”*, dz. cyt., s. 952. Gdy chodzi o poważniejsze kwestie, które wymagają szerszego wyjaśnienia, to niewątpliwie mogą się rodzić w odniesieniu do nowej regulacji obu Listów apostolskich Franciszka („*Mitis Iudex Dominus Iesus*” i „*Mitis Iudex Dominus Iesus*”).

²⁴ Zob. FRANCISZEK, *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, dok. cyt., s. 20 (kan. 1676) i s. 45 (art. 19 *Ratio procedendi*).

Trybunał Apostolski przedkłada każdemu Trybunałowi swoje uwagi, kierując je do Biskupa Moderatora, aby się z nimi zapoznał, dokonał odpowiednich działań, a jeśli trzeba, powiadomił o tym Sygnaturę Apostolską. „Ma więc miejsce dialog pomiędzy pierwszym gwarantem właściwego wymierzania sprawiedliwości, Biskupem Moderatorem, i Sygnaturą Apostolską, która jest uosobieniem troski Najwyższego Biskupa”²⁵.

List okólny wskazuje następnie kategorie interwencji Sygnatury Apostolskiej, które mogą mieć miejsce: „pochwały, aprobaty, zalecenia, rady, sugestie, wezwania, upomnienia, przykłady, informacje, opinie i zachęty; jednym słowem to wszystko jest wsparciem i pomocą dla Trybunałów, zawsze z zachowaniem swobody sędziów co do podejmowanych decyzji”²⁶.

Wykaz rodzajów możliwych interwencji Sygnatury Apostolskiej ma, z natury rzeczy, charakter jedynie egzemplarywny, wymieniony Trybunał może bowiem podejmować jeszcze inne formy swoich działań.

Dzięki owym relacjom o stanie i aktywności Trybunałów, stwierdza się następnie w dokumencie, Sygnatura Apostolska może wykonywać swoje zadanie z większą kompetencją, przede wszystkim brać pod uwagę to, co dotyczy racjonalnego dyspensowania od tytułów akademickich wymaganych od pracowników Trybunałów, wskazywania sugestii odnośnie do przygotowania bardziej odpowiednich norm, zwracania się o wyroki spraw czy akta i poddawania ich badaniu w celu ochrony właściwego orzecznictwa²⁷, przygotowania spotkań

²⁵ „Dialogus, proinde intexitur inter primum rectae iustitiae administrandae sponsorem, Episcopum nempe Moderatorem, et Signaturam Apostolicam, re-presentantem sollicitudinem ipsius Antistitis Supremi”. SUPREMUM SIGNATURAE APOSTOLICAE TRIBUNAL, *Litterae circulares „Inter munera”*, dz. cyt., s. 952.

²⁶ „[...] laudes, approbationes, commendationes, consilia, suggestiones, suasiones, monita exempla, nuntii, vota et hortamenta; quae omnia, uno verbo, auxilio seu assistentiae sunt Tribunalibus, salva semper iudicium libertate in decisionibus ferendis”. TAMŻE, s. 953.

²⁷ Gdy chodzi o właściwe orzekanie przez Trybunały, należy przytoczyć następujący fragment przemówienia Benedykta XVI wygłoszonego podczas Sesji Plenarnej

z Biskupami Moderatorami podczas wizyt *ad limina* albo osobistych, gdy wydają się konieczne lub pożyteczne, podtrzymywania więzi między Trybunałami rozproszonymi po całym świecie dla dobra wiernych, udzielania koniecznych lub stosownych informacji dykasteriom Kurii Rzymskiej o istnieniu, zarządzaniu i działalności Trybunałów²⁸.

Następnie w Liście okólnym stwierdza się, iż nadzór Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej wykonywany stosownie do wydanych norm, według zdrowej zasady pomocniczości i przede wszystkim według boskiej konstytucji Kościoła, normalnie dokonuje się przez Biskupa Moderadora. Gdy konieczna jest interwencja ze strony Sygnatury Apostolskiej, zawsze po powiadomieniu Biskupów Moderatorów, to zazwyczaj dokonuje się ona, gdy interwencja obejmuje wiele Trybunałów albo gdy jest postulowana przez samych Biskupów Moderatorów albo wreszcie wówczas, gdy, po uwzględnieniu wszystkiego, sama interwencja jest nagląca.

Ów aktywny nadzór, wykonywany w jakiegokolwiek formie, podkreślono w dokumencie, zakłada współdziałanie Biskupów Moderatorów i pracowników Trybunałów, dla dobra których dokonuje się²⁹.

W zakończeniu List okólnego *Inter munera* stwierdzono, iż wspólnota żyje komunikacją, a komunikacja służy wspólnocie: w tym odległym fundamencie tkwi racja relacji o stanie i aktywności

Sygnatury Apostolskiej w dniu 4 lutego 2011 roku: „La vigilanza sulla retta amministrazione della giustizia sarebbe però carente se non comprendesse anche la funzione di tutela della retta giurisprudenza. Gli strumenti di conoscenza e di intervento, di cui la *Lex propria* e la posizione istituzionale provvedono codesta Segnatura Apostolica, permettono un'azione che, in sinergia con il Tribunale della Rota Romana si rivela provvidenziale per la Chiesa. Le esortazioni e le prescrizioni con le quali codesta Segnatura Apostolica accompagna le risposte ai rispettivi Moderatori la conoscenza e l'adesione sia alle direttive proposte nelle annuali allocuzioni pontificie alla Rota Romana, sia alla comune giurisprudenza rotale su specifici aspetti che si rivelano urgenti per i singoli tribunali”. BENEDICTUS XVI, *Allocutio ad Plenariam Sessionem Supremi Tribunalis Signaturae Apostolicae* (04.02.2011), dz. cyt., s. 117.

²⁸ SUPREMUM SIGNATURAE APOSTOLICAE TRIBUNAL, *Litterae circulares „Inter munera”*, dz. cyt., s. 953.

²⁹ TAMŻE.

Trybunałów. Jest nadzieja, dodano, że tego rodzaju relacje będą stanowiły zarówno dla Biskupów Moderatorów, jak i dla Sygnatury Apostolskiej pomoc w wypełnianiu własnych zadań.

List okólny podpisali: kard. Dominik Mamberti, prefekt Sygnatury Apostolskiej, abp Franciszek Daneels, sekretarz, oraz bp Józef Sciacca, sekretarz pomocniczy³⁰.

4. Formularze relacji rocznych o stanie i działalności Trybunałów

Jak już wspomniano, do właściwego tekstu Listu okólnego dodano trzy schematy (formularze) rocznych sprawozdań, które winny być wypełnione przez wikariusza sądowego, a następnie przesłane do Sygnatury Apostolskiej³¹.

Schemat I obejmuje wykaz pracowników i adwokatów Trybunału, schemat II – dotyczy działalności Trybunału Pierwszej Instancji, schemat III – działalności Trybunału Drugiej Instancji. Można więc powiedzieć, że podczas gdy schemat pierwszy poświęcony jest wymiarowi statycznemu trybunałów, to drugi i trzeci uwzględniają ich wymiar dynamiczny. Zarówno tytuły, jak i rubryki poszczególnych schematów zostały podane w języku angielskim.

Strona tytułowa relacji: „*Relatio annualis de statu et activitate Tribunalium*” – „*Report on the State and Activity of the Tribunal (For the Latin Church)*” – obejmuje najpierw następujące rubryki podstawowe: rok, z którego pochodzi relacja; nazwę Trybunału; nazwisko i imię Biskupa Moderadora; numer telefonu; numer faxu; adres e-mailowy; stronę internetową Trybunału; rodzaj Trybunału: diecezjalny lub równorzędny, międzydiecezjalny, metropolitalny;

³⁰ TAMŻE.

³¹ Formularze zostały opublikowane m.in. w *Monitor Ecclesiasticus* 131 (2016), nr 2, s. 229-239.

kompetencje: do wszystkich spraw, jedynie do spraw małżeńskich, do wszystkich spraw, z wyjątkiem spraw małżeńskich³².

Następnie wskazano dwie rubryki dotyczące ilości spraw: sprawy określonego Kościoła partykularnego/Kościółów osądzone w pierwszej instancji oraz sprawy określonego trybunału osądzone w drugiej instancji³³. Kolejna rubryka obejmuje miejsce trybunału apelacyjnego³⁴.

Na końcu strony tytułowej figurują rubryki dotyczące miejscowości i daty oraz podpisu wikariusza sądowego³⁵.

Na kolejnej stronie widnieje rubryka dotycząca kwestii zasługujących na specjalną wzmiankę („Matters worthy of special mention”). W uwadze wyjaśniającej zaznaczono, że wikariusz sądowy jest proszony o podanie tam „wszelkich istotnych informacji, które w jego ocenie byłyby pomocne w poprawnym rozumieniu sprawozdania. Wszelkie poprawki do sprawozdań poprzednich należy szczególnie odnotować, podobnie jak kwestie wymienione w n. II Listu okólnego *Inter munera* z 30 lipca 2016 roku. Miejsce zostawione niżej może być wykorzystane do tego celu”³⁶ (chodzi o sześć kwestii wskazanych w p. 2 niniejszego opracowania).

Schemat I: „Part I – Tribunal Ministers and Advocates”, a więc dotyczący pracowników i adwokatów trybunału, przeznaczony jest do wpisania nazwisk, imion, stanu (kapłan, diakon, osoba świecka), roku urodzenia, roku nominacji na stanowisko (lub zatwierdzenia

³² „Fore the year, „Name of the Tribunal, Name of the Bishop Moderator, Telephone number, Fax number, Email address, Tribunal website, Type of Tribunal: Diocesan or equivalent, Interdiocesan, Metropolitan, Competent for: all causes, only matrimonial causes, all causes, except matrimonial causes”. TAMŻE, s. 229.

³³ „The causes of the following particular Church(es) are judged first instance”; „The causes of the following tribunal(s) are judged first instance”. TAMŻE.

³⁴ „The /local/ appellate tribunal is”. TAMŻE.

³⁵ „Place, date”; „Judicial Vicar”. TAMŻE.

³⁶ „The Judicial Vicar is asked to provide pertinent information that, in his judgment, would be helpful in properly understanding this report. Any corrections in previous years' reports should especially be noted, as well as the matters mentioned in n. II of the 30 July 2016 circular *Inter munera*. The space provided below may be used for this purpose”. TAMŻE, s. 230.

w przypadku adwokatów niestałych) oraz tytułu akademickiego w zakresie prawa kanonicznego (lub daty otrzymania dyspensy) wikariusza sądowego, wikariuszy sądowych pomocniczych, sędziów, audytorów i asesorów, obrońców węzła małżeńskiego, rzeczników sprawiedliwości, moderatora kancelarii trybunału, innych notariuszy, a także adwokatów stałych i innych adwokatów³⁷.

Schemat II: „Part II – The Activity of the Tribunal in the First Instance”, a więc odnoszący się do działalności Trybunału Pierwszej Instancji, obejmuje osiem punktów (A-H), z wyodrębnionymi podpunktami. W poszczególnych podpunktach chodzi o podanie odnośnych liczb. Numeracja podpunktów jest ciągła w obrębie całego schematu.

Punkt A, dotyczący spraw o nieważność małżeństwa, zawiera pięć podpunktów: 1) skargi powodowe złożone i przyjęte; 2) skargi odrzucone; 3) sprawy przyjęte do procesu zwyczajnego; 4) sprawy przyjęte do procesu skróconego; 5) skargi przyjęte do procesu dokumentalnego.

Punkt B, odnoszący się do spraw o nieważność małżeństwa rozpoznanych w procesie zwyczajnym, zawiera osiem podpunktów: 6) sprawy oczekujące na początku roku; 7) sprawy przyjęte w tym roku (podpunkt 3); 8) sprawy skierowane do procesu skróconego (podpunkt 17); 9) wydane wyroki (a. na rzecz węzła; b. na rzecz nieważności; c. uznane tytuły nieważności: w sprawach na rzecz węzła; w sprawach na rzecz nieważności; 10) wyroki, od których apelację złożył obrońca węzła małżeńskiego (do trybunału lokalnego; do Roty Rzymskiej); 11) skargi złożone o nieważność wyroku (przyjęte; odrzucone); 12) sprawy porzucone (przez zrzeczenie; przez umorzenie); 13) sprawy oczekujące pod koniec roku.

Punkt C, poświęcony sprawom o nieważność małżeństwa rozpoznany w procesie skróconym przed biskupem (tylko w trybunale diecezjalnym), uwzględnia 6 podpunktów: 14) sprawy oczekujące na początku roku; 15) sprawy przyjęte w tym roku (podpunkt 4); 16) wyroki wydane przez biskupa na rzecz nieważności (oraz

³⁷ TAMŻE, s. 231-232.

tytuły nieważności); 17) sprawy odesłane do procesu zwyczajnego; 18) wyroki, od których apelację złożył obrońca węzła małżeńskiego (do biskupa wskazanego w kan. 1687 §3 KPK; do Roty Rzymskiej); 19) sprawy oczekujące pod koniec roku.

W punkcie D wskazane są sprawy o nieważność małżeństwa w procesie skróconym przed biskupem (tylko w trybunale międzydiecezjalnym). Obejmuje on 6 analogicznych – w stosunku do punktu C – podpunktów (z tą samą ich numeracją: 14-19, przy czym w podpunkcie 16, obok tytułów nieważności, rubryka wymaga wskazania biskupa, który wydał wyrok).

Punkt E, odnoszący się do spraw o nieważność małżeństwa rozpoznanych w procesie dokumentalnym, zawiera cztery podpunkty: 20) sprawy przyjęte w tym roku; 21) wyroki wydane na rzecz nieważności; 22) tytuły nieważności; 23) wyroki, od których apelację złożył obrońca węzła małżeńskiego.

W punkcie F, dotyczącym spraw o separację, pomieszczono dwa podpunkty: 24) wyroki pozytywne; 25) wyroki negatywne.

Punkt G obejmuje *causae iurium* i składa się z 2 podpunktów: 26) sprawy zakończone wyrokiem; 27) sprawy oczekujące pod koniec roku.

Wreszcie w punkcie H, odnoszącym się do spraw karnych, sformułowano dwa podpunkty: 28) sprawy zakończone wyrokiem; 29) sprawy oczekujące pod koniec roku.

Na końcu części II zamieszczono uwagę (w odniesieniu do *causae iurium* i spraw karnych), iż wikariusz sądowy jest proszony o dostarczenie krótkiego opisowego podsumowania każdego przypadku (np. przedmiotu sprawy, decyzji sędziów, statusu każdej apelacji); w tym celu może wykorzystać puste miejsce na końcu formularza³⁸.

Schemat III: „Part III – The Activity of the Tribunal in the Second Instance”, a więc odnoszący się do działalności Trybunału Drugiej Instancji, obejmuje 6 punktów (z zachowaniem ciągłości numeracji (I-N), z wyodrębnionymi i tutaj podpunktami (w ich numeracji zachowano ciągłość w stosunku co części II).

³⁸ TAMŻE, s. 233-236.

W punkcie I, poświęconym sprawom o nieważność małżeństwa rozpoznanych w procesie zwyczajnym, zawartych zostało dziewięć podpunktów: 30) sprawy oczekujące na początku roku; 31) sprawy przyjęte w tym roku do apelacji; 32) sprawy skierowane do procesu skróconego; 33) dekrety zatwierdzające (z tytułami nieważności); 34) wyroki wydane (na rzecz węzła; na rzecz nieważności; tytuły nieważności; wyroki na rzecz nieważności uchylone; wyroki na rzecz węzła uchylone); 35) wyroki z apelacji obrońcy węzła małżeńskiego; 36) zgłoszone skargi o nieważność (przyjęte; odrzucone); 37) sprawy porzucone (przez zrzeczenie; przed umorzeniem); 38) sprawy oczekujące pod koniec roku.

Punkt J, dotyczący spraw o nieważność małżeństwa rozpoznanych w procesie skróconym przez biskupa, składa się z sześciu podpunktów: 39) sprawy oczekujące pod koniec roku; 40) sprawy przyjęte w tym roku do apelacji; 41) biskupi, którzy wydali wyroki w pierwszej instancji; 42) dekrety potwierdzające (po apelacji) i tytuły nieważności; 43) sprawy skierowane do procesu zwyczajnego na stopniu apelacyjnym; 44) sprawy oczekujące pod koniec roku.

W punkcie K, w którym mowa jest o sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych w procesie dokumentalnym, znalazły się trzy podpunkty: 45) sprawy skierowane w pierwszej instancji do osądzenia; 46) wyroki potwierdzające; 47) tytuły nieważności.

Punkt L, dotyczący spraw o separację, mieści w sobie 2 podpunkty: 48) wyroki pozytywne; 49) wyroki negatywne.

W punkcie M, w przedmiocie *causae iurium*, sformułowano dwa podpunkty: 50) sprawy zakończone wyrokiem; 51) sprawy oczekujące pod koniec roku.

Wreszcie w punkcie N, dotyczącym spraw karnych, znalazły się dwa podpunkty: 52) sprawy zakończone wyrokiem; 53) sprawy oczekujące pod koniec roku.

Również na końcu tej części dodana została uwaga (w odniesieniu do *causae iurium* i spraw karnych), iż wikariusz sądowy jest proszony o dostarczenie krótkiego opisowego podsumowania każdego przypadku (np. przedmiotu sprawy, decyzji sędziów, statusu

każdej apelacji); w tym celu może wykorzystać puste miejsce na końcu formularza³⁹.

Zakończenie

Wymiar sprawiedliwości w Kościele, urzeczywistniany przez trybunały kościelne, jest zadaniem niezwykle doniosłym, a przy tym dotyczącym różnorodnych sfer życia wiernych (w rozumieniu kan. 204 § 1 KPK). Władza sądownicza Kościoła, znajdująca swój wyraz w procesach kanonicznych, wymaga od sprawujących ją nie tylko dobrej znajomości odnośnych norm prawnych, lecz także świadomości wypełniania szczególnie delikatnej posługi na rzecz *salus animarum*. Jan Paweł II przypomniał sędziom kościelnym, iż ciąży na nich specjalna odpowiedzialność w tym, by „czynić zawsze bardziej transparentnym oblicze Kościoła, *zwierciadła sprawiedliwości* [...], by pociągać świat ku błogosławionej erze sprawiedliwości i pokoju”⁴⁰.

Doniosłość i waga urzeczywistniania w Kościele posługi na rzecz sprawiedliwości sprawiają, iż czymś niezbędnym staje się czuwanie, by posługa ta była wykonywana w sposób właściwy. Nic też dziwnego, że nadzór nad tak znaczącą sferą, jaką jest funkcjonowanie trybunałów kościelnych, ma od dawna charakter instytucjonalny.

Organem pełniącym w Kościele zadania kontrolne w zakresie wymiaru sprawiedliwości jest Najwyższy Trybunał Sygnatury Apostolskiej. W Konstytucji apostolskiej *Pastor bonus* z 28 czerwca 1988 roku Jan Paweł II jasno potwierdził, że poza wykonywaniem funkcji Najwyższego Trybunału, Sygnatura Apostolska winna troszczyć się o prawidłowy wymiar sprawiedliwości w Kościele⁴¹. Wymieniony dokument papieski był pierwszym tekstem legislacyjnym, w którym

³⁹ TAMŻE, s. 237-239.

⁴⁰ IOANNES PAULUS II, *Allocutio ad Rotae Romanae Tribunal anno iudiciali inuenite* (17.02.1979), AAS 71 (1979), s. 427.

⁴¹ IOANNES PAULUS II, *Constitutio apostolica „Pastor bonus”* (28.06.1988), dok. cyt., art. 121; Zob. także F. S. SALERNO, *Identità e funzione istituzionali della Segnatura Apostolica ne tempo*, w: P. A. BONNET, C. GULLO (red.), *La „Lex propria” del S.T. della Segnatura Apostolica*, Libreria Editrice Vaticana 2010, s. 29.

stwierdzono, że Sygnatura Apostolska jest w części trybunałem, w części zaś nim nie jest. Jak zauważa Z. Grocholewski, miało to duże znaczenie, gdy chodzi o kompetencje Sygnatury, która zaczęła się jawić jako organizm podzielony na trzy odrębne sekcje, znacznie różniące się od siebie (w strukturach państwowych analogiczne zadania pełnią trzy odrębne instytucje)⁴².

Stwierdzenie to zostało następnie przyjęte w Motu proprio Benedykta XVI z 21 czerwca 2008 roku, promulgującym *Lex propria* Sygnatury Apostolskiej. Podczas gdy w artt. 32-35 tego dokumentu (tyt. II – *De competentia Signaturae Apostolicae*) zostały przyznane uprawnienia określone już w kan. 1445 KPK (w trzech odrębnych paragrafach, poświęconych kolejno: procesom sądowym, sporom administracyjnym, czuwaniu nad prawidłowym wymiarem sprawiedliwości), bez żadnego „rubrykowania” i bez żadnego odesłania do specjalnych reguł proceduralnych, to w kolejnych artykułach tegoż Prawa własnego określono trojaki sposób działania (artt. 36-72, tit. III – *De processu iudiciali*; artt. 73-105, tit. IV – *De processu contentioso administrativo*; artt. 106-121, tit. V – *De administrativa ratione procedendi*). Czuwaniu Sygnatury Apostolskiej nad wymiarem sprawiedliwości zostały poświęcone artt. 110-112. Ostatni artykuł dokumentu (122, tit. VI – *De iure applicando*) stanowi, iż odnośnie do tego, co nie jest przewidziane w Prawie własnym, należy zachować, na ile mogą być aplikowane, normy procesowe kodeksowe, z zachowaniem jednak tradycji kanonicznej i praktyki Sygnatury Apostolskiej⁴³.

List okólny Sygnatury Apostolskiej z 30 lipca 2016 roku stanowi niewątpliwie wyraz troski tegoż Trybunału o to, by wymierzanie sprawiedliwości przez trybunały kościelne rozproszone w świecie

⁴² Z. GROCHOLEWSKI, *I Tribunali*, w: P. A. BONNET, C. GULLO (red.), *La Curia Romana nella cost. ap. „Pastor bonus”*, Città del Vaticano 1998, s. 220.

⁴³ Zob. S. SALERNO, *Identità e funzione istituzionali della Segnatura Apostolica*, dz. cyt., s. 29; Por. F. DANEELS, *La vigilanza sui tribunali: introduzione al titolo V della „Lex propria”*, w: P. A. BONNET, C. GULLO (red.), *La „Lex propria” del S.T. della Segnatura Apostolica*, Libreria Editrice Vaticana 2010, s. 200.

dokonywało się prawidłowo, a więc zgodnie z prawem⁴⁴. Właściwy klucz do lektury tego dokumentu tkwi w tym, co znalazło się w jego zakończeniu: „Wspólnota żyje komunikacją, a komunikacja służy wspólnocie”. Jeśli jedną z funkcji Sygnatury Apostolskiej jest zapewnienie prawidłowego wymierzania sprawiedliwości przez trybunały niższych stopni jurysdykcji, to nie może się to dokonywać bez odpowiedniej znajomości rzeczywistej sytuacji tam panującej. Wykonywanie tak doniosłego zadania implikuje regularne zapoznawanie się z panującą w trybunałach „terenowych” praktyką. Zmodyfikowanych wymogów Sygnatury, m.in. zawartych w schematach relacji rocznej, nie należy więc postrzegać jako formy mnożenia biurokracji, lecz jako narzędzie dobrze służące dialogowi, jaki winien trwać między Najwyższym Trybunałem Sygnatury Apostolskiej a trybunałami diecezjalnymi, międzydiecezjalnymi, eparchialnymi, międzyeparchialnymi, metropolitalnymi i regionalnymi. Przedmiotem tego dialogu mogą być m.in. obszary wskazane w Liście okólnym, a także inne kwestie; mogą być nim również uwagi przesłane trybunałowi przez Sygnaturę Apostolską.

Wymieniony dokument, wydany w kontekście reformy procesu małżeńskiego dokonanej w 2015 roku przez papieża Franciszka, każe ostrzej widzieć rolę Biskupów Moderatorów poszczególnych trybunałów, jako odpowiedzialnych za wymiar sprawiedliwości w swoich Kościołach partykularnych. Tym samym rodzi nadzieję na większe ich zainteresowanie się posługą sądowniczą własnych wikariuszy sądowych i pozostałych pracowników trybunału.

Należy przyjąć, że List okólny Sygnatury Apostolskiej nie tylko ożywi świadomość odpowiedzialności wszystkich jego adresatów za wykonywanie *ministerium iustitiae*, lecz także znacząco przyczyni się do troski tych ostatnich o to, by wymierzanie sprawiedliwości w zakresie spraw małżeńskich było w pełni zgodne z wymogami sprawiedliwości.

⁴⁴ Zob. W. L. DANIEL, *Commentary of the Forms to be Used by Tribunals in Submitting the Annual Report on their State and Activity*, *Monitor Ecclesiasticus* 131 (2016), nr 2, s. 241.

Circular Letter *Inter munera* of the Supreme Tribunal of the Apostolic Signatura on the state and activities of the Tribunals of 30 July 2016

Summary

The competences of the Supreme Tribunal of the Apostolic Signatura include: watching over the proper administration of justice throughout the Church. This obligation was already sanctioned in the Apostolic Constitution *Regimini Ecclesiae universae* of Paul VI (1967), previously it belonged to the Congregation for the Discipline of the Sacraments.

The Circular Letter of the Supreme Tribunal of 30 July 2016 is an expression of the concern of the Apostolic Signatura for the adjustment to new conditions of the existing regulations in the scope of control over the functioning of ecclesiastical tribunals in the world. The regulations contained in it take into account the change of CIC and CCEO canons in the area of cases of nullity of marriage, made *Motu proprio* by Francis: *Mitis Iudex Dominus Iesus* and *Mitis et misericors Iesus*.

The author presents the aforementioned Circular Letter focusing on the following issues: ecclesiological context of marital process reform of 2015, manners of submitting information by the tribunals by submitting annual reports, activities of the Apostolic Signatura after receiving an annual report from individual tribunals, annual reports on the status and activities of the Tribunals.

The new document of the Apostolic Signatura should undoubtedly improve and revive the dialogue of this Tribunal with the other ecclesiastical tribunals in the world.

Słowa kluczowe: Najwyższy Trybunał Sygnatury Apostolskiej, reforma procesu małżeńskiego, list okólny

Key words: the Supreme Tribunal of the Apostolic Signatura, marital process reform, circular letter

Notka o autorze

Ks. prof. zw. dr hab. Wojciech Góralski – założyciel i redaktor naczelny kwartalnika „*Ius Matrimoniale*”, wiceprzewodniczący Stowarzyszenia Kanonistów Polskich, konsultor Roty Rzymskiej, sędzia w Sądzie Biskupim w Płocku.